

Lök, frukt, grönt och annat ätbart har i konsten ofta använts som symbol för mänskliga egenskaper. I många konstverk från framför allt 1500- och 1600-tal står bilden av ägg för fruktsamhet, kålhuvudet illustrerar kvinnlighet och vitlök är en symbol för potens. Längre fram ses löken återgiven som en viktig komponent i många stilleben, vilka allmänt syftade till att varna för frosseri och påminna om livets förgänglighet.

Målningen till vänster är ett verk av den franske konstnären Jean-Baptiste Oudry (1686–1755).

»Ingen lök utan eld«

**Löken hänger sig envist kvar i både konsten och läkekonsten –
varken medicinskt eller symboliskt har den förlorat sin kraft under årtusendenas lopp**

■ Löken har varit med oss sedan tidernas begynnelse, såväl i konst som i läkekonst. Det engelska ordet »onion« härstammar från latinets »unus«, dvs »den första, ursprungliga«.

Redan i bibeln finns i Gamla testamentet recept återgivna som bygger på lök och linser, bl a i fjärde Mosebok [1]. Löken finns beskriven i dokument från den första dynastin i det antika Egypten (3200 f Kr) och har kontinuerligt förekommit i egyptiska gravmålningar, inskriptioner och dokument.

Löken värderades på olika sätt i det gamla Egypten: å ena sidan var löken uppskattad och avnjöts gärna av de breda massorna, medan den var förbjuden föda för prästerskapet. Å andra sidan finns antydningar om att överklassen inte gärna åt lök under denna period, kanske beroende på dess odör [2]! Med stärkande vitlök byggde slavar pyramiderna, och med vitlök i magarna drog de gamla grekerna i strid.

Romaren Plinius ansåg att lök var särskilt nyttig föda eftersom den »satte armvinden i rörelse«, och många har uttalat sig om lökens effekt på gasbildningens verkningar såväl i uppåt- som nedåtgående gastrointestinal riktning.

Purjolöken pryder det walesiska vapnet, sedan walesarna haft löken som igenkänningstecken i strid.

Shakespeare visste mycket om lökdoft och låter Botten i Midsommarnattsdrömmen instruera sina medspelare att undvika lök för att lukta gott [3].

Den nordiska mytologins Kraka kom till sitt möte svept i ett nät och tuggande på en lök, »varken gående eller ridande, klädd eller oklädd, hungrig eller mätt«.

Och även om vitlöksskyddet mot vampyrer mest hör hemma i fablernas värld är det väl visat att vitlök är blodförtunnande. Löken används i folkligt

språkbruk som beteckning för både bröst och testiklar [4]. Lök är alltså spännande ur många synvinklar.

Den odlade löken introducerades i nya världen av Columbus efter hans resa till Haiti 1493–1494 [2].

Intresset för lök i matlagningen har ökat explosionsartat. Utöver de »vanliga« sorterna har vi nu tillgång till helt nya former såsom egyptisk gräslök och ramslök eller skogslök. Även bland vitlökarna sker en utveckling: det finns nu kinesisk vitlök som bara består av en enda klyfta. Den klyftiga schalottenlöken har utvecklats till en enklyftig variant, bananschalotten.

Lök har påtagliga farmakologiska effekter på kärlvägg, blodtryck och koagulation [2]. Lök har även antibakteriella och antivirala effekter, med olika styrka hos olika löksorter. Vitlök från Kina är till exempel betydligt mer kraftfull än den som odlas i Afrika. Gul lök, purjolök och andra lökformer innehåller alla liknande svavelföreningar. Vitlöksextrakt finns med även i moderna farmakopéer, och vitlökens kraft när det gäller att lindra hosta och infektioner och som potenshöjare har ett uråldrigt historiskt förflutet, vetenskapligt dock föga dokumenterat.

För att få bort allicinet i löken, som framkallar våra tårar när vi skalar den, kan man skölja den under kallt vatten. Ett enklare sätt är dock, enligt kemisterna, att kyla ned löken ordentligt innan man sätter igång [2].

Löken har i konsten ofta använts som symbol för mänskliga egenskaper [5]. Många verk som beskriver historiska skeenden är i själva verket rebusar, där frukt, grönt och annat ätbart egentligen har helt andra symbolvärden, som kräver kunskaper av betraktaren för att kun-

na uttolkas. I många konstverk från framför allt 1500- och 1600-tal står bilden av ägg för fruktsamhet, kålhuvudet illustrerar kvinnlighet och vitlök är en symbol för potens.

Längre fram ses löken återgiven som en viktig komponent i många stilleben, vilka allmänt syftade till att varna för frosseri och påminna om livets förgänglighet. Även senare konstnärer som Chardin, Cézanne, Matisse och Gauguin har fascinerats av löken.

Även i arkitekturen förekommer lökar: lökkupoler finns såväl med vitlökens som med den gula lökens form. Den första lökkupolen i Sverige återfinns på Leksands 1600-tals kyrka. Under 1700-talet uppfördes en mängd lökkupoler, dock inte på själva kyrkobyggnaderna utan på kyrkstaplarna runt om i Sverige, och under 1800-talets slut hade dessa omvandlats till de »lökkupletter«, små takkupor, som sedermera översvämmade Sveriges byggnader.

Stephan Rössner

professor,

Svenska Läkaresällskapets kommitté
för konst och läkekonst

Christina Fjellström

professor, ständigt sekreterare,

Gastronomiska akademien, Stockholm

Referenser

1. Bibeln. 4:e Mosebok 11:5.
2. Davidson A. Onion. In: The Oxford companion to food. Oxford: University Press; 1999.
3. Rössner S. Löken god för både kropp och själ. Svenska Dagbladet 1994 06 08. Under strecket.
4. Dagrén B. Fula ordboken. Stockholm: Lindblads; 1985. p. 118.
5. Castenfors B, Topelius AS. Ätbart – ögats och bordets fröjder. Stockholm: Forum; 2001.